

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en  
Koninkrijksrelaties  
Postbus 20011  
2500 EA Den Haag

**Onderwerp**  
Advies inzake Bijstandverlening in het stemlokaal

Zoals reeds aangekondigd in het advies naar aanleiding van de evaluatie van de Tweede Kamer-, provinciale staten en Eerste Kamerverkiezingen 2006/2007<sup>1</sup>, adviseert de Kiesraad u hierbij inzake 'Bijstandverlening in het stemlokaal'. Dit advies gaat in op bijstandverlening aan een kiezer die anders dan wegens zijn lichamelijke gesteldheid hulp behoeft. Meer in het bijzonder komt bijstandverlening aan analfabeten, zij die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen en mensen die vanwege een verstandelijke beperking moeite hebben met het uitbrengen van een stem, aan de orde. Tot slot zal kort worden ingegaan op de vraag door wie bijstand kan worden verleend.

Voorliggend advies kan ten aanzien van dit onderwerp tevens worden gezien als een reactie op het kabinetsstandpunt inrichting verkiezingsproces van 23 november 2007 (kenmerk: BPR2007/U59586). Overige opmerkingen van de Kiesraad ten aanzien van het kabinetsstandpunt zijn verwoord in de u onlangs toegezonden brief van 18 januari 2008.<sup>2</sup>

## 1. Inleiding

Bij iedere verkiezing bestaat er onduidelijkheid over de vraag in welke situatie er in het stemlokaal aan een kiezer bijstand kan worden verleend.<sup>3</sup> Deze onduidelijkheid richt zich met name op de vraag of bijstand kan worden verleend aan mensen die anders dan vanwege een lichamelijke gesteldheid hulp

**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Inlichtingen**  
mw. mr. R. Hoorweg  
T (070) 426 6266  
F (070) 426 6489

**Uw kenmerk**

**Blad**  
1 van 11

**Aantal bijlagen**  
0

**Bezoekadres**  
Herengracht 21  
2511 EG Den Haag

<sup>1</sup> Het advies naar aanleiding van de evaluatie van de Tweede Kamer-, provinciale staten en Eerste Kamerverkiezingen 2006/2007 van 16 november 2007, te raadplegen op [www.kiesraad.nl](http://www.kiesraad.nl) onder adviezen 2007.

<sup>2</sup> Brief van 18 januari 2008, kenmerk 2008-0000026497, te raadplegen op [www.kiesraad.nl](http://www.kiesraad.nl).

<sup>3</sup> Naast vragen ontvangt de Kiesraad ook (emotionele) reacties van bijvoorbeeld ouders van kiezers met een verstandelijke beperking die op de dag van stemming door het stembureau zijn geweigerd.

**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Blad**  
2 van 11

behoeven: het gaat zoals gezegd om analfabeten of laaggeletterden<sup>4</sup>, zij die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen en mensen die vanwege een verstandelijke beperking (geestelijke stoornis) moeite hebben met het uitbrengen van een stem waarbij bijvoorbeeld gedacht kan worden aan dementerende ouderen. Voor de goede orde zij erop gewezen dat de hulp aan kiezers met een lichamelijke beperking, zoals geregeld in artikel J 28 van de Kieswet, geen punt van discussie vormt.

Artikel J 28 van de Kieswet luidt: 'Wanneer aan het stembureau blijkt dat een kiezer wegens zijn *lichamelijke gesteldheid* hulp behoeft, staat het toe dat deze zich laat bijstaan'. Bij bijstandverlening gaat het om het bieden van (fysieke) ondersteuning aan een kiezer bij het uitbrengen van zijn stem. De bijstand kan ook bestaan uit het, overeenkomstig de instructie van de kiezer, invullen van het stembiljet of bedienen van de stemmachine. Artikel J 28 van de Kieswet dient in samenhang te worden gelezen met artikel J 37 van de Kieswet dat bepaalt dat de voorzitter van het stembureau is belast met de handhaving van de orde in het stemlokaal tijdens de zitting.

'De aanwezigheid van een geestelijke stoornis kan niet een reden zijn om het verlenen van bijstand toe te staan, immers er is in dat geval geen waarborg dat de stem overeenkomstig de wil van de kiezer wordt uitgebracht', zo blijkt uit de parlementaire behandeling van de Kieswet 1989.<sup>5</sup> Ook is tijdens dezelfde behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet door een toenmalig lid van de Tweede Kamer gevraagd om een voorziening te treffen voor analfabeten, maar daar is in het ontwerp van afgezien 'nu mag worden aangenomen dat ook een kiezer die niet kan lezen of schrijven, zich voldoende kan laten informeren over de op het stembiljet voorkomende lijsten en over de volgorde waarin deze op dat stembiljet zijn geplaatst'.

Het antwoord op de hiervoor genoemde aan de Kiesraad gestelde vraag luidt dan ook consequent dat bijstandsverlening aan mensen anders dan vanwege een lichamelijke beperking op grond van artikel J 28 van de Kieswet niet is toegestaan wegens het gevaar van ongewenste beïnvloeding.

---

<sup>4</sup> Iemand is, volgens de definitie van de Stichting Lezen & Schrijven, analfabeet wanneer hij 15 jaar of ouder is en helemaal niet kan lezen en schrijven en dit ook niet heeft geleerd. Bij laaggeletterdheid of 'functioneel analfabetisme' beheerst de persoon de lees- en schrijfvaardigheden op een dusdanig laag niveau dat iemand niet in staat is zich te ontwikkelen of om te functioneren in de maatschappij, thuis en op het werk. In Nederland hebben ongeveer 1,5 miljoen mensen moeite met lezen en schrijven. Voor (functioneel) analfabeten kan het uitbrengen van een stem een situatie zijn die men liever vermijdt, aldus informatie van de Stichting Lezen & Schrijven.

<sup>5</sup> Kamerstukken II, 1987-1988, 20 264, nr. 3, p. 129.

**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Blad**  
3 van 11

De huidige Kieswet kent ten aanzien van bijstandverlening in het stemlokaal een duidelijk onderscheid tussen mensen met een lichamelijke beperking en kiezers die om een andere reden moeite hebben met het uitbrengen van hun stem. De Kiesraad merkt hierbij op dat dit onderscheid in de praktijk niet altijd even nauwkeurig kan worden gemaakt, bijvoorbeeld omdat iemand zowel een lichamelijke als een verstandelijke beperking kan hebben.

## **2. Twee ontwikkelingen**

Naast het onlangs verschenen kabinetsstandpunt inrichting verkiezingsproces geven twee ontwikkelingen aanleiding voor de Kiesraad om het onderwerp 'bijstandverlening aan kiezers anders dan wegens een lichamelijke gesteldheid' opnieuw aan de orde te stellen.

(1) Als eerste ontwikkeling wordt genoemd de hiervoor reeds aangehaalde antwoorden van de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties op verschillende Kamervragen naar aanleiding van de Tweede Kamerverkiezing van november 2006. Aanleiding voor de vragen vormde onder meer het rapport van de Gemeentelijke Ombudsman Amsterdam over de gemeenteraadsverkiezingen in Stadsdeel Bos en Lommer<sup>6</sup>, waar relatief veel kiezers de Nederlandse taal niet of nauwelijks beheersen. Op de vraag of mensen die de Nederlandse taal niet beheersen en daardoor zelfstandig geen keuze kunnen maken in een stemhokje, begeleid mogen worden bij het uitbrengen van hun stem, antwoordde de Minister dat 'het niet beheersen van de Nederlandse taal of analfabetisme strikt genomen niet valt onder artikel J 28 van de Kieswet; echter dat hij met de ombudsman wel begrip kan opbrengen voor stembureaus die kiezers die de stemgegevens niet kunnen lezen, hebben toegestaan zich te laten bijstaan'. Daarbij heeft de Minister aangegeven 'dat het belangrijk is dat iedereen die zelfstandig zijn keus kan bepalen, dit recht kan uitoefenen en dat hij voornemens is te bezien of artikel J 28 van de Kieswet moet worden aangepast, in die zin dat bijstand kan worden verleend aan kiezers die zelfstandig in staat zijn hun keus te bepalen, maar niet bij machte zijn een stem uit te brengen'. Tevens heeft de Minister aangegeven 'te bezien of kiezers volgens een bepaald protocol bijstand moet worden verleend'. In antwoord op vragen over het probleem dat in Nederland in het stemhokje alleen door de namen van kandidaten te lezen een stem op een persoon kan worden uitgebracht<sup>7</sup> (en niet bijvoorbeeld door een foto van een kandidaat of een logo van een partij te herkennen), antwoordde de Minister dat 'leesvaardigheid

---

<sup>6</sup> Zie het Rapport 'Verkiezingen in Stadsdeel Bos en Lommer Gemeente Amsterdam' van 4 september 2006 en ook het rapport 'Evaluatie stemprocedure, Stadsdeel- en gemeenteraadsverkiezingen 2006' van 2 oktober 2007, beide van de Gemeentelijke Ombudsman van Amsterdam.

<sup>7</sup> Zie de Tweede Kamervragen 2006-2007, nr. 306.

**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Blad**  
4 van 11

van groot belang is voor het uitbrengen van een stem; een kiezer die niet of slecht kan lezen kan zich wel van tevoren laten informeren over de op het stembiljet voorkomende lijsten en over de volgorde waarin deze op het stembiljet zijn geplaatst'. De Minister gaf tevens aan 'te beseffen dat dit niet ideaal is en dat hij zich kan voorstellen dat een onafhankelijke commissie (bedoeld is de Adviescommissie Inrichting Verkiezingsproces) in zijn onderzoek ook de toegankelijkheid van het stemproces voor kiezers die moeite hebben met lezen, zal betrekken'.

(2) De tweede ontwikkeling die hier genoemd kan worden is het voorstel tot wijziging van de Grondwet, strekkende tot het vervallen van de bepaling over het uitsluiten van wilsonbekwamen van het kiesrecht'.<sup>8</sup> Indien het wetsvoorstel ook in tweede lezing wordt aangenomen<sup>9</sup>, zullen personen die wegens een geestelijke stoornis onder curatele zijn gesteld, niet langer zijn uitgesloten van het kiesrecht. Aanleiding voor dit voorstel vormde een uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State<sup>10</sup> waarin de Afdeling stelt dat de categoriale uitsluiting van deze groep personen van het kiesrecht in zijn algemeenheid weliswaar niet strijdig is met het Internationaal Verdrag Burgerlijke en Politieke Rechten (IVBPR), maar dat in een concreet geval uitsluiting onredelijk kan zijn. Een belangrijk argument om te komen tot het schrappen van de kiesrechtuitsluiting van deze groep mensen is de gegroeide, en door de regering gedeelte opvatting, dat het feit dat iemand onder curatele is gesteld wegens een geestelijke stoornis, nog niet betekent dat hij in geen enkel opzicht in staat is zijn belangen te behartigen en zijn wil te bepalen.<sup>11</sup> Uit de Kamerstukken blijkt verder dat de regering hiermee een bijdrage wil leveren aan de verdere emancipatie van mensen met beperkte verstandelijke vermogens.<sup>12</sup>

### **3. Bijstandverlening in het stemlokaal**

De Kiesraad heeft zich afgevraagd in hoeverre het argument van het gevaar van ongewenste beïnvloeding voor de kiezers die anders dan wegens hun lichamelijke gesteldheid hulp behoeven, gelet op de genoemde ontwikkelingen, nog doorslaggevend zou moeten zijn. Hierbij is de Kiesraad zich goed bewust van de maatschappelijke aandacht die het onderwerp (begrijpelijkerwijs) krijgt.

De Kiesraad is van oordeel dat voor alle kiezers als uitgangspunt dient te gelden dat zij zelfstandig in staat moeten zijn om hun wil te kunnen bepalen. Indien

<sup>8</sup> Kamerstukken II 2005-2006, 30 471.

<sup>9</sup> Behandeling van het wetsvoorstel in tweede lezing heeft op 4 december 2007 in de Tweede Kamer plaatsgevonden.

<sup>10</sup> Uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 29 oktober 2003, zaaknr. 200300512/1, AB 2003, 463.

<sup>11</sup> Kamerstukken II, 2005-2006, 30 471, nr. 3, p. 3.

<sup>12</sup> Onder meer Kamerstukken II 2005-2006, 30 471, nr. 5, p. 3.

kiezers dit niet kunnen, dan worden zij geacht het kiesrecht niet uit te oefenen. Dit algemene uitgangspunt hangt samen met de aard van het kiesrecht zelf: aan de stem van een kiezer die door zijn geestelijke gesteldheid niet in staat is een keuze te maken, kan immers geen betekenis worden toegekend.

Een ander belangrijk uitgangspunt bij de beantwoording van de aan de orde zijnde vragen heeft te maken met het niveau waarop de relevante afwegingen worden gemaakt. Stembureauleden moeten niet in de positie worden gebracht dat er in het stemlokaal discussie kan ontstaan over de vraag of een kiezer tot de stemming moet worden toegelaten. De regels over de vraag of iemand gerechtigd is om deel te nemen aan de stemming dienen helder en toepasbaar te zijn. Dit is niet alleen van belang met het oog op de orde in het stemlokaal, maar ook in verband met het feit dat het oordeel over de wezenlijke vraag of iemand aan de stemming mag deelnemen, ten principale - onder andere vanuit een oogpunt van gelijke behandeling - op basis van algemeen geformuleerde uitgangspunten moet worden gegeven.

#### **a. Bijstandverlening vanwege een verstandelijke beperking**

Uit de parlementaire behandeling van het in tweede lezing aanhangige wetsvoorstel tot wijziging van de Grondwet blijkt dat het niet mogelijk is om de groep wilsonbekwame kiezers zodanig af te bakenen dat deze in geen enkel geval meer opgeroepen wordt voor de verkiezingen.<sup>13</sup> In het verleden gold de fictie dat geestelijk onbekwamen via de uitsluiting van de onder curatele gestelde personen van het kiesrecht niet worden opgeroepen voor een verkiezing. Inmiddels is gebleken dat hier inderdaad sprake is van een fictie. Of iemand onder curatele wordt gesteld, hangt immers niet alleen af van de geestelijke gesteldheid van betrokkene, maar ook van bijvoorbeeld afwegingen van financiële aard. Met de te verwachten afschaffing van de uitsluiting van onder curatele gestelden in de nabije toekomst, is de vraag naar de uitoefening van het kiesrecht van mensen met een geestelijke beperking in volle omvang aan de orde.

Binnen de groep kiezers met een geestelijke beperking kan een onderscheid worden aangebracht tussen vier groepen kiezers:

- a. kiezers die in staat zijn om hun wil te bepalen en hun stem zelfstandig uit te brengen;
- b. kiezers die in staat zijn om hun wil te bepalen, maar niet in staat zijn om dat door middel van het invullen van het stembiljet dan wel het bedienen van de stemmachine te effectueren;
- c. kiezers die niet in staat zijn om zelfstandig hun wil te bepalen, maar wel in staat zijn een stembiljet in te vullen of een stemmachine te bedienen;

---

<sup>13</sup> Dit in tegenstelling tot hetgeen de Adviescommissie inrichting verkiezingsproces in haar rapport 'Stemmen met vertrouwen' aangeeft namelijk dat leidend is de vraag of een persoon een oproepingskaart (danwel kiezerspas of stempas) ontvangt.

- d. kiezers die noch in staat zijn hun wil te bepalen, noch in staat zijn een stembiljet in te vullen of een stemmachine te bedienen.

Duidelijk is dat het niet eenvoudig is vast te stellen binnen welke groep een kiezer zich bevindt. Nu het formele criterium van de onder curatelestelling voor de toegang tot de stemming wordt afgeschaft - een criterium dat ook in de huidige praktijk al niet eenduidig is - dient de vraag zich aan of een materieel criterium moet worden toegepast. Vaststaat immers dat er een beoordeling moet worden gemaakt, wil men kunnen blijven volhouden dat alleen personen die zelfstandig hun wil kunnen bepalen aan de stemming mogen deelnemen.

De Kiesraad is na ampele overweging van oordeel dat in het proces van de stemuitbrenging geen plaats is voor de toetsing aan materiële criteria. Van leden van een stembureau kan en mag niet worden gevraagd de geestelijke gesteldheid van kiezers te beoordelen. Het risico van willekeur is reëel: de Kiesraad ziet niet voor zich hoe kan worden voorkomen dat de stembureaus deze beoordeling op een verschillende manier maken.<sup>14</sup> De leden van het stembureau hebben bovendien alle aandacht nodig voor de afwikkeling en bewaking van het stemproces en de handhaving van de orde in het stemlokaal.<sup>15</sup>

De enige manier om te voorkomen dat de kiezers afhankelijk worden van een oordeel van het stembureau over hun geestelijke gesteldheid, is door uit te gaan van de fictie dat de wils(on)bekwaamheid van de kiezer kenbaar wordt in het al dan niet aanwezige vermogen om die wil te effectueren door het uitbrengen van de stem. Het systeem handhaaft zichzelf zodoende in de praktijk.<sup>16</sup> De Kiesraad is zich ervan bewust dat sommige kiezers hierdoor kunnen worden benadeeld (de groep onder b) en dat er ook kiezers zullen zijn die hun stem kunnen uitbrengen terwijl zij eigenlijk geacht worden geen gebruik te maken van het kiesrecht (de groep onder c). Hij ziet echter geen andere mogelijkheid dan het strikt hanteren van de regel dat kiezers in het stemlokaal niet alleen zelf hun wil moeten kunnen bepalen, maar ook zelf hun stem moeten kunnen uitbrengen. Normaliter is dit namelijk de enige handeling waaruit blijkt of een kiezer zelfstandig zijn wil kan bepalen. Overigens wijst hij erop dat de groep kiezers zoals hiervoor onder b benoemd, natuurlijk wel de keuze kan maken om zijn stem bij volmacht uit te brengen, mocht bij voorbeeld de stemmachine te ingewikkeld zijn.

---

<sup>14</sup> Eén van de overwegingen van de Gemeentelijke Ombudsman Amsterdam in zijn eerder genoemde rapport van 2 oktober 2007 luidt dat 'doordat aan de ene kiezer meer bijstand mocht worden verleend of werd verleend door het stembureau bij de uitvoering van de stemprocedure dan aan de andere, in strijd met het gelijkheidsbeginsel is gehandeld'.

<sup>15</sup> In de door het secretariaat van de Kiesraad georganiseerde bijeenkomsten met vertegenwoordigers van hoofdstembureaus wordt het belang van eenduidige regels door de betrokkenen uit de uitvoeringspraktijk benadrukt.

<sup>16</sup> Zie ook de reactie van de Kiesraad op het rapport 'Stemmen met vertrouwen' van de adviescommissie inrichting verkiezingsproces' van 15 oktober 2007, p. 7, te vinden op [www.kiesraad.nl](http://www.kiesraad.nl).

Alles afwegende is de Kiesraad dan ook van oordeel dat er in het verkiezingsproces geen plaats is voor bijstand aan kiezers met een geestelijke beperking. Dit uitgangspunt, dat al ten grondslag ligt aan het huidige artikel J 28 van de Kieswet, wint aan belang bij de afschaffing van de uitsluiting van de onder curatele gestelden. Hij adviseert u dan ook aan de in het algemeen tot nu toe gevolgde interpretatie van artikel J 28 van de Kieswet strikt de hand te houden.

#### **b. Bijstandverlening vanwege analfabetisme of het niet of onvoldoende beheersen van de Nederlandse taal**

Zoals al eerder is opgemerkt, geldt voor deze groep kiezers dat men in het algemeen zeer goed in staat is zelfstandig zijn wil te bepalen. Bij deze groep kiezers kan zich in de praktijk de situatie voordoen dat het daadwerkelijk uitbrengen van de stem in het stembokje moeilijkheden oplevert. Onder meer in het eerder aangehaalde rapport van de Gemeentelijke Ombudsman Amsterdam valt te lezen welke situaties zich ten aanzien van deze groep kiezers tijdens de afgelopen gemeenteraads- en Tweede Kamerverkiezingen hebben voorgedaan.

De Kiesraad acht met name voor deze groep kiezers het gevaar van ongewenste beïnvloeding van de wil in het stemlokaal reëel aanwezig: niet te controleren valt wat er zich precies in het stembokje afspeelt indien een kiezer bij het uitbrengen van zijn stem wordt bijgestaan.

De Kiesraad ondersteunt het standpunt van het kabinet om, overeenkomstig een eerder advies van de Kiesraad<sup>17</sup>, in de nieuwe wetgeving te regelen dat gemeenten verplicht zijn om (gespreid over de gemeente) stemlokalen aan te wijzen die toegankelijk zijn voor kiezers met een beperking. In dat kader kan gedacht worden aan een audiomachine. Op deze manier kan deze groep kiezers, binnen een daartoe aangewezen stemlokaal, volledig zelfstandig zijn stem uitbrengen.

Tot slot merkt de Kiesraad hier op dat voor specifiek de groep kiezers die wel zelfstandig zijn wil kan bepalen maar om andere redenen moeite heeft met het uitbrengen van zijn stem, de mogelijkheid bestaat om, net als voor iedere kiezer, door middel van het verlenen van volmacht, gebruik te maken van het stemrecht.

#### **c. Demonstratie van de stemprinter in het stemlokaal**

Ten aanzien van de opmerking in het kabinetsstandpunt dat aan kiezers die dat nodig hebben een demonstratie kan worden gegeven van het gebruik van een stemprinter, merkt de Kiesraad het volgende op.

Allereerst geldt, zoals hiervoor ook opgemerkt, dat een kiezer zelfstandig in staat moet zijn om zijn wil te bepalen en vervolgens om zijn stem zelfstandig uit te brengen. De Raad kan zich voorstellen dat algemene instructiebijeenkomsten

---

<sup>17</sup> Zie het advies van de Kiesraad inzake inzet van voor gehandicapten aangepaste voorzieningen in stemlokalen van 31 juli 2006, te vinden op [www.kiesraad.nl](http://www.kiesraad.nl).

**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Blad**  
8 van 11

over een nieuw te gebruiken stemprinter in de toekomst wenselijk zijn, maar wijst een demonstratie van een stemprinter op de dag van de stemming in het stemlokaal nadrukkelijk af. Gelet op de beperkte beschikbaarheid van stemprinters, veronderstelt de Kiesraad dat een instructie zal plaatsvinden op dezelfde stemprinter als waarop daadwerkelijk wordt gestemd. Het belang van het handhaven van orde in het stemlokaal, het in de praktijk zeer moeilijk te controleren onderscheid tussen het geven van een instructie over de stemprinter en het daadwerkelijk uitbrengen van een stem, en het ook hier aanwezige gevaar van ongewenste beïnvloeding van de kiezer, wegen voor de Kiesraad zwaar.

#### **4. Bijstandverlening door stembureauleden die tevens kandidaat zijn**

Bijstand aan een kiezer kan door een lid van het stembureau of door een door betrokkene aangewezen persoon worden verleend. Uit de parlementaire behandeling van de Kieswet 1989 blijkt dat het verlenen van bijstand bij voorkeur geschiedt door een derde doch ook, desgevraagd, door een van de leden van het stembureau mag worden verleend.<sup>18</sup> Het initiatief voor bijstandverlening door een stembureaulid dient nadrukkelijk bij de kiezer te liggen.

De Kiesraad heeft zich gebogen over de vraag of bijstandverlening door een stembureaulid dat tevens kandidaat is voor de betreffende verkiezing, wenselijk is. Deze vraag diende zich onder meer aan naar aanleiding van een vermoeden van manipulatie van een stemcomputer door een stembureaulid die tevens kandidaat was voor de betreffende gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006.<sup>19</sup>

De Kiesraad hecht eraan het belang van neutrale en objectieve stembureauleden te benadrukken. Bij de uitvoering van de werkzaamheden door stembureauleden dient iedere (schijn van) belangenverstremgeling voornemen te worden. Hierbij is niet zozeer de vaardigheid van een individueel stembureaulid om belangen te scheiden, maar vooral het effect dat een stembureaulid tevens kandidaat kan hebben op de kiezer, van belang. Vermeden moet worden dat personen die direct belang hebben bij de uitkomst van de verkiezing – kandidaten – via hun lidmaatschap van een stembureau invloed zouden kunnen uitoefenen op de verkiezingsresultaten. De Raad adviseert gemeenten om hiermee bij de benoeming van stembureauleden voldoende rekening te houden. Mocht een

---

<sup>18</sup> Kamerstukken II, 1987-1988, 20 264, nr. 3, p. 129.

<sup>19</sup> Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch heeft het verdachte stembureaulid van de gemeente Landerd recentelijk in hoger beroep veroordeeld tot een werkstraf van 240 uur en zes maanden voorwaardelijke gevangenisstraf wegens het delict van artikel 127 Wetboek van Strafrecht (het plegen van bedriegelijke handelingen bij verkiezingen). Gerechtshof 's-Hertogenbosch 18 januari 2008, nr. 20-001476-07, gepubliceerd op [www.rechtspraak.nl](http://www.rechtspraak.nl).



**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Blad**  
9 van 11

gemeente besluiten toch een kandidaat als stembureaulid te benoemen, dan beveelt de Kiesraad aan dit lid geen bijstand in het stemlokaal te laten verlenen. De Kiesraad is voornemens om de praktijk op dit punt de komende jaren nauwlettend te volgen. Mocht een evaluatie hiertoe aanleiding geven, dan acht de Kiesraad nadere regels op dit punt goed voorstelbaar.

In het advies van de Kiesraad naar aanleiding van de evaluatie van de Tweede Kamer-, provinciale staten en Eerste Kamerverkiezingen 2006/2007 is reeds gewezen op het belang van een tijdige en heldere instructie van stembureauleden en op het belang van duidelijkheid over de toepassing en uitleg van wet en regelgeving. Bij deze instructie dient ook voldoende aandacht te zijn voor het opnemen van bezwaren van de in het stemlokaal aanwezige kiezers in het proces-verbaal, bijvoorbeeld over wijze waarop bijstand is verleend door een stembureaulid.<sup>20</sup> Na afloop van de verkiezingen kan het centraal stembureau zich zodoende aan de hand van de processen-verbaal een oordeel vormen over eventuele bezwaren.

---

<sup>20</sup> Zie artikel J 35, lid 2 en 3, van de Kieswet.

**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Blad**  
10 van 11

## 5. Conclusie

De Kiesraad adviseert u om de huidige bepaling van artikel J 28 van de Kieswet te handhaven. Voor de groep kiezers met een verstandelijke beperking wijst de Kiesraad op de wenselijkheid om het vereiste van het zelfstandig kunnen bepalen van de wil en het daadwerkelijk effectueren daarvan door zelfstandig een stem uit te brengen, te handhaven. Zowel ten aanzien van de kiezers die analfabeet zijn of de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen als ten aanzien van kiezers met een verstandelijke beperking acht de Kiesraad het gevaar van ongewenste beïnvloeding bij het bieden van bijstand bovendien te groot.

De Raad realiseert zich dat zich hiermee ook in de toekomst opnieuw een aantal schrijnende gevallen kan voordoen en betreurt dit, maar acht, gelet op het uitgangspunt van het zelfstandig kunnen bepalen van een wil om te kunnen stemmen, het gevaar van ongewenste beïnvloeding van de wil van de kiezer doorslaggevend.

De Kiesraad hecht eraan dat er voor beide groepen kiezers tijdig heldere voorlichting beschikbaar is. Duidelijkheid over de gewenste toepassing van artikel J 28 van de Kieswet kan naar het oordeel van de Raad een belangrijke bijdrage leveren aan een gelijke behandeling van kiezers in het stemlokaal.

De Kiesraad acht het niet wenselijk dat op de dag van de stemming in het stemlokaal een demonstratie van de stemprinter aan kiezers wordt gegeven, nu deze demonstratie vermoedelijk zal plaatsvinden met behulp van de stemmenprinter die daadwerkelijk zou worden gebruikt in het verkiezingsproces en het onderscheid tussen een demonstratie en het daadwerkelijk stemmen lastig te maken zou zijn. Ook hier acht de Raad het gevaar van ongewenste beïnvloeding bovendien te groot.

De Kiesraad adviseert gemeenten om bij de benoeming van stembureauleden voldoende rekening te houden met het belang dat stembureauleden hun werkzaamheden neutraal en objectief uitvoeren. In dat verband ontraadt hij gemeenten kandidaten als lid van een stembureau te benoemen. Indien een kandidaat toch benoemd wordt als stembureau lid, beveelt de Raad aan dit lid

**Datum**  
22 januari 2008

**Ons kenmerk**  
2008-0000029085

**Onderdeel**  
Kiesraad

**Blad**  
11 van 11

geen bijstand in het stemlokaal te laten verlenen. De Kiesraad zal de praktijk de komende jaren op dit punt nauwlettend volgen en bezien of de evaluatie aanleiding geeft tot het adviseren om nadere regels te stellen.

Plaats: Den Haag

Datum: 22 januari 2008

w.g. H.R.B.M. Kummeling  
w.g. J. Schipper-Spanninga